

06

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เป็นธรรมกับ
คุณค่าความเป็นมนุษย์

BUILT ENVIRONMENT FOR
FAIRNESS AND HUMAN DIGNITY

ตะโพน นิ่มแสง^a✉ และ สิงห์ อินทรชูโต^b

^aคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

^bคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Tapone Nimsawaeng^a✉ and Singh Intrachooto^b

^aFaculty of Industrial Technology, Suansunandha Rajabhat University

^bFaculty of Architecture, Kasetsart University

✉ ta-pone@hotmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาเศรษฐกิจในยุคที่อุตสาหกรรมได้เข้ามามีบทบาทสำคัญ ส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคของคนในสังคม ความเสมอภาค (Equality) นี้มิได้หมายถึงความเท่ากัน (Sameness) หากแต่มีความหมายถึงความเป็นธรรมด้านการจัดการเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนทุกกลุ่มอย่างเสมอภาค ความเสมอภาคทางสังคมมิได้หมายถึงความเสมอภาคทางด้านรายได้เพียงอย่างเดียว ความเสมอภาคด้านการเข้าถึงโอกาส หรือคุณภาพของพื้นที่ว่างต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เช่น คุณภาพของสถานที่ทางการศึกษา สาธารณสุขและการแพทย์ คุณภาพที่อยู่อาศัย และสิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความสุขและความภาคภูมิใจในชีวิต ล้วนแล้วแต่มีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างของคนในสังคมเข้าไปเกี่ยวข้อง ในสังคมสมัยใหม่ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบริโภค เป็นสิ่งที่สามารถคัดแยก แสดงออกถึงระดับของคุณลักษณะ หรือสร้างตัวตนให้กับผู้ใช้ได้ และในสังคมที่มีความเสมอภาคน้อยนั้น มักจะสะท้อนออกมาให้เห็นในแง่ของคุณภาพสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่มีความแตกต่างกัน

คำสำคัญ : สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง ความเป็นธรรม
คุณค่าความเป็นมนุษย์

Abstract

Economic development in the era of industrialization can also unintendedly cause inequality in the society. Equality in this sense does not mean sameness but justice in the management of the government in order to create the most beneficial conditions for every class of people as much as possible. Social equality additionally should be thought of only in terms of income but also in terms of accessibility to opportunities and social space quality, for example educational space, public healthcare space, high-quality residence areas, and anything that can provide happiness and pride in one's life. The aforementioned are all involved in the built environment of the people in society. In the modern community, a built environment which is used as a means of consumption can indicate the level of quality and for identity reference of those who use it. Moreover, in a society of low equality, a different quality of the built environment will be reflected.

Keywords : Built environment, Fairness, Human dignity

บทนำ

ความหมายของความเป็นธรรมในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความเท่ากัน ความเป็นธรรมจะกล่าวถึงการจัดการหรือการดำเนินการต่างๆ ในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างหลากหลายกันออกไป ดังนั้นความเป็นธรรมจึงเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับทั้งความแตกต่างของคน และความเหมือนกันในด้านการจัดการ (Liff & Wajcman, 2007) เช่นเดียวกันกับแนวคิดความเท่าเทียมหรือความเสมอภาคที่จะกล่าวถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ย่อมได้รับสิทธิต่าง ๆ หรือความคุ้มครองทางกฎหมายอย่างยุติธรรมและเท่าเทียม (Carter, 2013)

ดังนั้นความเหมือนกัน (Sameness) ในที่นี้จึงไม่ใช่ความเหมือนในแง่ที่ทุกคนต้องได้รับทุกสิ่งเหมือนกันและเท่ากันหมด ซึ่งในความเป็นจริงนั้นไม่สามารถเป็นไปได้ เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์มีความแตกต่างกันมาตั้งแต่กำเนิด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสติปัญญา ความสามารถ บุคลิกภาพ ความแข็งแรงของร่างกาย ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อโอกาสและสถานะทางสังคมของบุคคลนั้น เมื่อเติบโตขึ้น แต่ทว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาบนความแตกต่างที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านตัวมนุษย์เอง แต่เกิดจากปัจจัยด้านสังคมที่มีความแตกต่างมากเกินไป เช่น ความแตกต่างทางด้านสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความแตกต่างทางการเข้าถึงทรัพยากรและสาธารณูปโภค หรือความแตกต่างทางการศึกษา เป็นต้น

สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการแข่งขันและความเป็นอยู่ของคนในสังคม เปรียบได้กับกีฬาวิ่งมาราธอนที่คนกลุ่มหนึ่งได้เริ่มวิ่งที่ระยะทาง 1 กิโลเมตร ก่อนถึงเส้นชัย บางกลุ่มได้เริ่มต้นที่ระยะทาง 5.5 กิโลเมตร ก่อนถึงเส้นชัย ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งได้เริ่มต้นวิ่งในระยะทางที่ห่างจากเส้นชัยโดยไม่อาจมองเห็นถึงจุดหมายปลายทางได้เลย ตัวอย่างที่ยกมานี้ไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนควรต้องวิ่งในความเร็วที่เท่ากัน ใส่รองเท้าวิ่งเดียวกัน หรือต้องดื่มน้ำในปริมาณที่เท่ากัน เพื่อไปให้ถึงที่หมายพร้อมกัน แต่หมายความว่า ไม่ว่านักวิ่งทุกคนจะมีสมรรถนะทางร่างกายอย่างไรก็ควรเริ่มวิ่ง ณ จุดเริ่มต้นเดียวกัน หลังจากนั้นให้ความสามารถและความพยายามส่วนบุคคลเป็นตัวชี้วัดที่จะตัดสินว่าใครควรเป็นผู้เข้าถึงเส้นชัยได้บ้าง นี่คือการแข่งขันอย่างเป็นธรรม (Fair play) ที่สังคมต้องการอธิบาย

ดังที่จอห์น รอวส์ (John Rawls) ได้อธิบายไว้ในทฤษฎีว่าด้วยความยุติธรรม (as cited in Warburton, 2013, pp. 296 – 297) ปี ค.ศ.1971 (A Theory of Justice) ว่า

“จินตนาการว่าคุณต้องออกแบบสังคมใหม่และดีกว่าเก่า คำถามหนึ่งที่คุณอาจถามคือ ใครได้อะไรบ้าง ถ้าคุณอาศัยอยู่ในคฤหาสน์สวยหรูมีสระว่ายน้ำในร่ม มีคนรับใช้และเครื่องบินส่วนตัว คุณอาจจะเสกโลกที่มีคนบางกลุ่มที่รวยมาก อาจจะเป็นคนที่ทำงานหนักที่สุด และมีคนที่ยากจนกว่ามาก หรือถ้าตอนนี้คุณมีชีวิตที่แร้นแค้น คุณคงจะออกแบบสังคมที่ไม่มีใครได้รับอนุญาตให้มีสถานะเป็นอภิมาเสรัฐ สังคมที่ทุกคนได้รับส่วนแบ่งของสิ่งที่มีอยู่อย่างเท่าเทียมกัน ธรรมชาติของมนุษย์ก็เป็นเช่นนั้น คนเรามักคำนึงถึงตำแหน่งแห่งหนของตนและอคติ ความลำเอียงเหล่านี้ทำให้ความคิดทางสังคมบิดเบี้ยว”

ดังนั้นจึงควรพิจารณาสิ่งต่างๆ ผ่านการกระทำโดยไม่คำนึงถึงสถานะของตนในสังคมนั้น (The Original Position) หรือกล่าวง่าย ๆ คือการวางตัวเป็นกลางจากทุกชนชั้นและทุกเหตุปัจจัยที่แตกต่างกันนั่นเอง

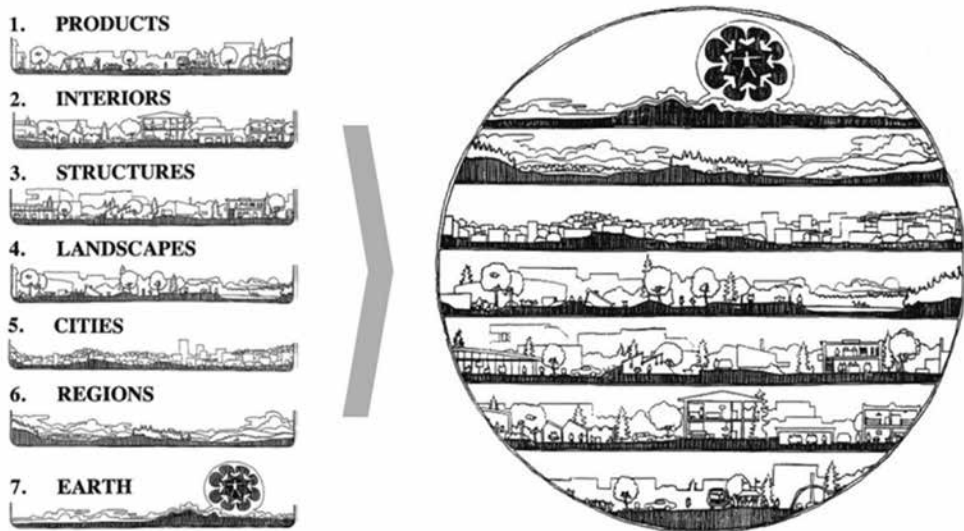
ด้วยเหตุนี้ความเป็นธรรมในสังคมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถเลือกหรือกำหนดได้ในขณะที่เกิดมา เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่สังคมนั้นสร้างและกำหนดขึ้น มีความซับซ้อน หลากหลายมิติ และมีส่วน

เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ในหลายด้าน เช่น รายได้ ทรัพย์สิน สิทธิ กฎหมาย การศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภค อาหาร คมนาคม ที่ดิน การแบ่งเขตพื้นที่ รวมถึงด้านสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัยด้วย

บทความนี้เป็นบทความที่ศึกษาค้นคว้าเอกสารและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อมุ่งหวังทำความเข้าใจในประเด็นสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างกับความเสมอภาคทางสังคม อันจะส่งผลต่อความสมดุลตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างถือเป็นคำที่มีขอบเขตความหมายที่กว้าง หมายความว่ารวมถึงสิ่งรอบตัวมนุษย์ในทุก ๆ สิ่ง เป็นทั้งสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือจัดสรรขึ้นทั้งสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็น เป็นคำที่ครอบคลุมในหลายศาสตร์ หลายประเด็น แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างก็มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ตัวมนุษย์เอง คือ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้จัดการหรือสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านจิตใจ การกำหนดค่านิยม การสร้างความปลอดภัย การตอบสนองความต้องการ และสร้างความสะดวกสบายเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังนั้นสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างจึงหมายรวมถึงตั้งแต่ขอบเขตสิ่งของขนาดเล็ก เช่น พวงผลัดกันที่ไปจนถึงภาพรวมขนาดใหญ่ระดับโลก (McClure & Bartuska, 2007) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างตั้งแต่ขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่

ที่มา : McClure & Bartuska (2007, pp. 6 – 7)

ขณะที่แต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่ตนต้องการอยู่นั้น สิ่งที่สรรค์สร้างขึ้นอาจไปกระทบหรือส่งผลเสียต่อบุคคลอื่นได้ ซึ่งผลกระทบเช่นนี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา รวมถึงการสรรค์สร้างหรือการจัดสรรของรัฐเช่นกัน ดังนั้นการจัดสรรสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่เป็นธรรมต่อทุกคนของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้ทุกคนมีสิทธิที่จะเข้าใช้พื้นที่สาธารณะได้ในระดับที่มีคุณภาพใกล้เคียงกัน พื้นที่สาธารณะนั้นต้องไม่ทำให้ผู้ใช้รู้สึกโดนลดคุณค่าในความเป็นมนุษย์ลง กลุ่มนายทุนในระบบอุตสาหกรรมก็จำเป็นต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ขณะที่ชาวบ้านก็ไม่ควรทำลายสภาพแวดล้อมด้วยการเผาป่าหรือเผาขยะที่จะทำให้เกิดมลพิษ และกลุ่มผู้มีรายได้น้อยก็ไม่ควรก่อปัญหาอาชญากรรมหรือปัญหายาเสพติดที่จะก่อให้เกิดพื้นที่อันตรายต่อคนในสังคม

กลุ่มคนรายได้น้อยประสบปัญหาความไม่มั่นคงในชีวิต อันเนื่องมาจากความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงพื้นที่สาธารณะอันเป็นโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ได้แก่ คุณภาพสภาพแวดล้อมในสถานประกอบการ โอกาสในการครอบครองพื้นที่ว่างที่มีคุณภาพทางการค้า คุณภาพของสถานที่รักษาพยาบาล หรือคุณภาพของสถานที่ทางการศึกษาและสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาทางด้านคุณภาพสภาพแวดล้อม อันเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาเชิงพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน หรือกลุ่มคนวัยทำงาน ทั้งปัญหาเสพติดและอาชญากรรม (Achavanuntakul, 2011) สำหรับปัญหาเสพติดหรือปัญหาอาชญากรรมดังกล่าวนี้ กฎหมายสามารถจัดการต่อผู้กระทำได้ ขณะที่ปัญหาความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงคุณภาพของโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ระหว่างกลุ่มคนรายได้น้อยกับคนกลุ่มอื่นในสังคมนั้น ไม่สามารถนำกฎหมายมาจัดการได้ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับทัศนคติที่ดีหรือการบริหารจัดการด้วยหลัก ธรรมาภิบาลของรัฐ และเป็นปัญหาที่อยู่ในระดับนโยบายการพัฒนาประเทศดังที่ นายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรีและประธานคณะกรรมการปฏิรูปประเทศไทย ได้สรุปปัญหาความไม่ยุติธรรมในการบรรยายพิเศษหัวข้อ “แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย” (Panyarachun, 2010) ในปี 2553 ไว้ว่า

“จุดอ่อนคือมีความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้น ประชาชนไม่มีอำนาจต่อรองใดๆ ไม่ว่าจะต่อรองกับอำนาจของรัฐหรือว่าท้องถิ่น ไม่ว่าจะต่อรองกับนักการเมืองท้องถิ่นหรือระดับชาติ ไม่มีอำนาจต่อรองกับผู้ประกอบธุรกิจ นายทุนที่มีอำนาจและมีอิทธิพล ผู้ประกอบธุรกิจ กิจการรายย่อยตกเป็นเบี้ยล่างทั้งนั้น ทุกแขนงของสังคมไทยความเปี่ยงเบนมีอยู่เสมอ จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ มีการเอารัดเอาเปรียบอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้ถ้าปล่อยวางนานเกินไปและไม่ได้รับการแก้ไขที่เหมาะสมสังคมไทยจะมีปัญหามากขึ้น”

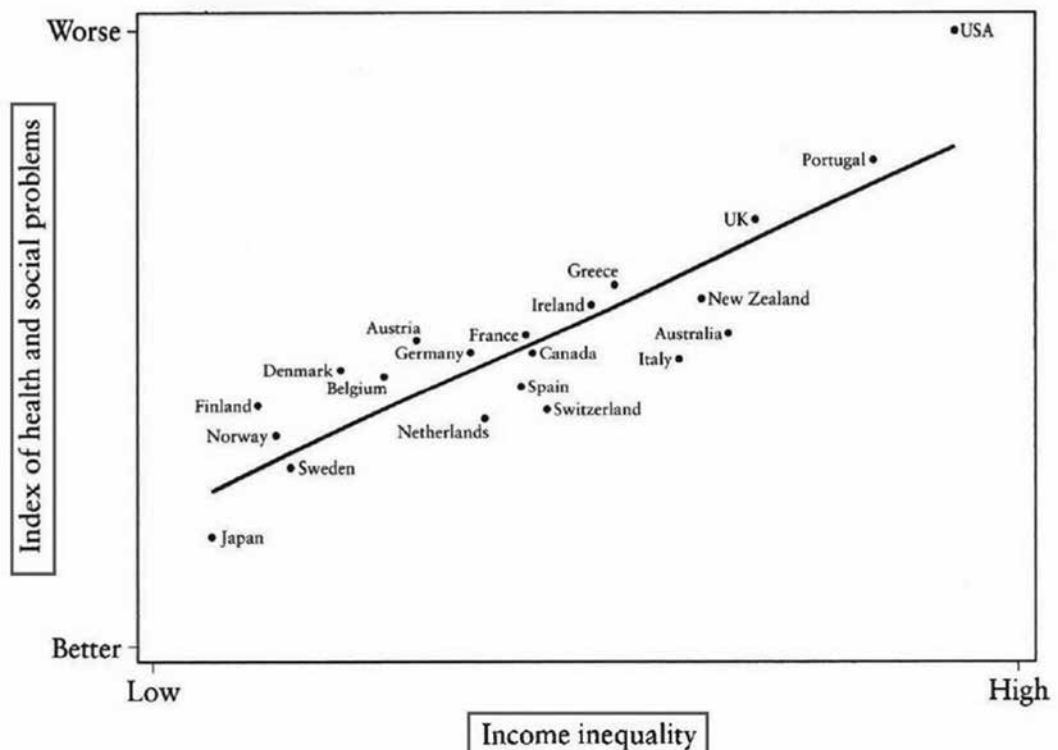
หากสถานการณ์ในสังคมไม่มีความเสมอภาค จะส่งผลกระทบไปถึงกลุ่มคนระดับล่างของสังคม ซึ่งผลกระทบที่ว่าจะไปกระทบถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ที่บางครั้งก็ไม่สามารถนำกฎหมายเข้าไปจัดการได้เหมือนกับปัญหาสังคมอย่างยาเสพติดและอาชญากรรม

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างกับความเป็นธรรมทางสังคม

หากจะกล่าวถึงเรื่องความเป็นธรรมในสังคมอาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องความเสมอภาคในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สังคมใดไม่มีความเสมอภาคหรือมีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ สูง จะทำให้เกิดความเป็นธรรมได้อย่างไร แต่อย่างไรก็ตามหากมองอีกมุมหนึ่งซึ่งอาจเกิดคำถามได้ว่า หากสังคมลดความเหลื่อมล้ำในด้านต่าง ๆ ลง และต้องมีผู้สูญเสียผลประโยชน์อย่างมหาศาล แล้วจะเกิดความเป็นธรรมต่อกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์ได้อย่างไร

จากผลการวิจัยของริชาร์ด วิลกินสัน (Wilkinson, 2012) มีหลักฐานชี้ให้เห็นว่าการลดความเหลื่อมล้ำคือ วิธีปรับปรุงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีที่สุด ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับตัวชี้วัดด้านสุขภาพและสังคมเป็นอย่างมาก (ภาพที่ 2) ตั้งแต่ระดับคุณภาพของปัจเจกความไว้วางใจซึ่งกันและกันและกันในชุมชนไปจนถึงอัตราฆาตกรรม อัตราการจ้องจ่าและปัญหาสังคมอื่น ๆ ผลการวิจัยดังกล่าวได้อธิบายถึงผลประโยชน์ในระดับสังคมที่ได้รับ และกลุ่มคนผู้มีรายได้สูงก็ได้รับประโยชน์ในแง่คุณภาพทางสังคมที่สูงขึ้น อัตราการเกิดอาชญากรรมลดลง และเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในสังคม ทั้งยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ในขณะนี้ว่าเมื่อเกิดความเสมอภาคสูงขึ้นหรือความเหลื่อมล้ำในสังคมลดลงแล้วนั้น จะส่งผลให้เกิดการสูญเสียผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจต่อกลุ่มผู้มีรายได้สูงหรือไม่ ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวอาจส่งผลให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นก็เป็นได้

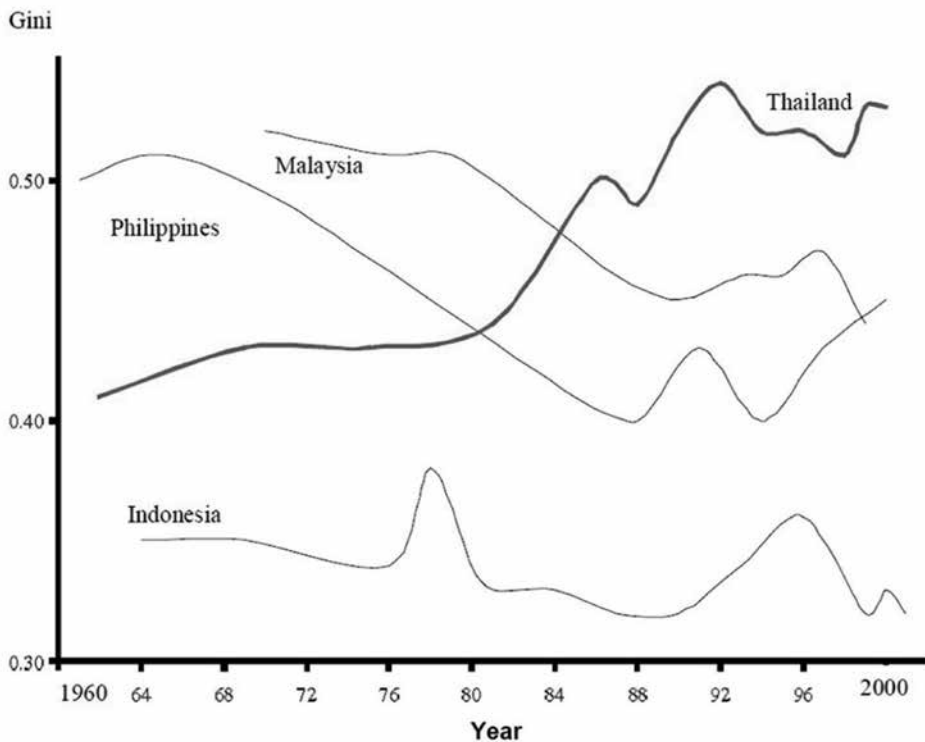
ฉะนั้นการลดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านรายได้ การเข้าถึงโอกาสด้านต่าง ๆ และการเข้าถึงพื้นที่หรือสถานที่ที่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีในทุก ๆ พื้นที่ เป็นการสร้างคุณค่าความเป็นมนุษย์ในสังคมที่เป็นธรรม

ภาพที่ 2 ความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้สัมพันธ์กับปัญหาสุขภาพและปัญหาสังคม
ที่มา : Wilkinson (2012, p. 46)

เมื่อนำคนร้อยละ 20 ที่รวยที่สุด กับคนร้อยละ 20 ที่จนที่สุด มาพิจารณาความต่าง (Wilkinson, 2012) พบว่าประเทศที่มีช่องว่างความแตกต่างมาก เช่น ประเทศโปรตุเกส อังกฤษ และกรีซ พบว่า มีปัญหาทางด้านสุขภาพและปัญหาทางด้านสังคมมาก ในทางกลับกันประเทศที่มีช่องว่างความแตกต่างน้อย เช่น ประเทศญี่ปุ่น สวีเดน และนอร์เวย์ จะมีปัญหาทางด้านสุขภาพและปัญหาทางด้านสังคมน้อย

รายได้ประชาชาติหรือความร่ำรวยของประเทศไม่ได้มีความสัมพันธ์กับความเหลื่อมล้ำ ประเทศที่ร่ำรวยอย่างญี่ปุ่น มีความเหลื่อมล้ำต่ำ เพียง 3.4 เท่า ขณะที่ประเทศที่ร่ำรวยอย่างจีนมีความเหลื่อมล้ำ 12.2 เท่า ประเทศไทยมีความเหลื่อมล้ำ 13 เท่า (Phongphaichit, 2011) และเมื่อวัดจากค่าสัมประสิทธิ์ของจีนิ (Gini Coefficient) จะเห็นว่าประเทศไทยมีความแตกต่างทางด้านรายได้มากที่สุด เมื่อเทียบกับประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย (ภาพที่ 3) และมีแนวโน้มในการพัฒนาที่สวนทางกับประเทศใหญ่ในอาเซียนด้วยกัน

ภาพที่ 3 ความแตกต่างด้านรายได้ของประเทศไทย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย

ที่มา : Phongphaichit (2011, p. 8)

นอกจากงานวิจัยของริชาร์ด วิลกินสัน ที่ชี้ให้เห็นว่าการลดความเหลื่อมล้ำในเชิงรายได้คือวิธีปรับปรุงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีที่สุดแล้ว ยังมีรายงานวิจัยจากหลากหลายแหล่งที่ชี้ให้เห็นว่าสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ไม่ได้ถูกจัดสรรอย่างเป็นธรรมนั้นส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสังคม คือ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างบริเวณที่กลุ่มผู้มีรายได้สูงใช้ชีวิตอยู่นั้นมักเป็นสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อสุขภาพ ความ

ปลอดภัย และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ดีกว่าสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างบริเวณที่กลุ่มผู้มีรายได้น้อยใช้ชีวิตอยู่ เช่น มีทางจักรยาน ปลอดภัยจากอาชญากรรม และมีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ (Sallis *et al.*, 2011) ขณะที่สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่กลุ่มผู้มีรายได้น้อยใช้ชีวิตอยู่นั้นมักก่อให้เกิดการสะสมความเครียดเพิ่มขึ้นและส่งผลกระทบต่อสุขภาพอันไม่พึงปรารถนา (Downs *et al.*, 2009) ขณะที่ความแตกต่างทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจของกลุ่มคนรายได้น้อย มีสาเหตุที่สาคัญอย่างหนึ่งมาจากการการฝัง (Embeddedness) ความคิดเชิงเศรษฐกิจที่มาจากระบบทุนนิยมไว้ภายใต้สังคมและวัฒนธรรม (Kawachi & Berkman, 2001) และความคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในสังคมอย่างแนบแน่น

สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ใช้นิยามตัวตนกับผลกระทบต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์

จากการขับเคลื่อนการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทย เพื่อให้มีผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product) ที่จะก่อให้เกิดรายได้ประชาชาติที่เป็นตัวเงินอันแปลความว่าเป็นความสุข ดังคำกล่าวในสมัยรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ความสุขของคนไทยยุคพัฒนาจึงอยู่ที่เงินที่จะได้มาด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งการผลิตด้านอุตสาหกรรม การตลาด และการบริการ ที่จะบันดาลให้เกิดบ้านเมืองแบบใหม่ที่ทันสมัยแบบตะวันตก (Valipodom, 2011) ทำให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จากสังคมชาวนา (Peasant society) มาเป็นสังคมอุตสาหกรรมในลักษณะก้าวกระโดด จนไม่อาจจัดระเบียบและรูปแบบทางสังคมได้ และการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดรายได้มวลรวมประชาชาตินั้นก็ยังไม่สามารถกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในการสร้างความสุขของคนในประเทศได้ คือ นอกจากการมีรายได้ที่ไม่ทัดเทียมกันของผู้คนในสังคม คือ มีคนจน คนขัดสน คนด้อยโอกาสมากมาย ในขณะที่คนรวยมีไม่มากแต่กลับรวยอย่างมหาศาล มีการเคลื่อนย้ายของคนจากข้างนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานทั้งในระดับชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง มีการโยกย้ายกระจายตัวไปอยู่ตามแหล่งอุตสาหกรรมต่างๆ อย่างไม่มีระเบียบทำให้คนในท้องถิ่นหรือในชุมชนหนึ่ง ๆ มีชีวิตความเป็นอยู่และการทำงานอย่างไม่มีถิ่นไม่มีฐาน มีการเคลื่อนย้ายอยู่ตลอดเวลาทั้งในระยะใกล้และไกล เกิดความทุกข์มากกว่าความสุข (Valipodom, 2011) ขณะที่ประเทศอย่างภูฏานกลับเลือกส่งเสริมหรือพัฒนาในแนวทางจิตวิญญาณของมนุษย์มากกว่ากิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ คือ ด้านความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness หรือ GNH)

ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม (Well-Being) เกิดขึ้นได้โดยการมุ่งถึงความเป็นอยู่ที่ดีทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมโดยรวม ซึ่งเป็นประเด็นที่เป็นตัวชี้วัดด้านความเป็นอยู่ที่ดี (WBI: Well-Being Index) ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัยทางด้านสาธารณะ และกิจกรรมนันทนาการ (Abhakaro & Intonsuwan, 2010) จากประเด็นทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าล้วนเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการสรรค์สร้างสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในสังคมแทบทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากการศึกษาปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสุขในชีวิตของประชากรในกรุงเทพมหานคร (Teungfung & Choiejit, 2015) ที่ระบุว่าหนึ่งในปัจจัยที่ส่งผลต่อความสุขของประชากรในกรุงเทพมหานคร คือ ความพึงพอใจในสภาพแวดล้อมที่อาศัย โดยให้ความสำคัญว่า ความสุขในมุมของสภาพจิตประกอบด้วยภาวะจิตใจและร่างกายที่มีความสุข โดยมีสิ่งแวดล้อมที่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญ

การพัฒนาเศรษฐกิจจนทำให้เกิดระบบทุนนิยมและตามมาด้วยกระแสบริโภคนิยมนั้น นอกจากประเด็นเรื่องความสุขทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมที่จะส่งผลต่อคุณภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมแล้ว การเกิดสังคมเมืองสมัยใหม่ในยุคบริโภคนิยมนี้ ส่งผลให้กระบวนการสร้างและการใช้พื้นที่ของคนเปลี่ยนไป เกิดการแบ่งแยก คัดกรองผู้คนหรือผู้บริโภคไว้ด้วยทำเลที่ตั้ง การจัดพื้นที่หรือประเภทและยี่ห้อสินค้า เกิดรูปแบบการบริโภค การจับจ่ายสินค้าและบริการ การเลือกรูปแบบความบันเทิง เช่น การไปพักผ่อน การฟังเพลง อ่านหนังสือ ดูภาพยนตร์ เพื่อสร้างนิยามตัวตนต่อสังคม และผู้คน (Kaewlai, 2002; Tantuvanit, 2014) การทำเช่นนี้เป็นการรักษาสถานะทางชนชั้น เช่น คนเดินห้างหรูย่านใจกลางเมืองต้องมีทั้งทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรม สินค้าที่วางในห้างจะมีไม่มาก และเป็นสินค้าแบรนด์ดัง เน้นความเป็นปัจเจกของลูกค้ายิ่งกว่าตอบสนองกลุ่มคน ขณะที่ห้างย่านชานเมืองจะเน้นปริมาณของกลุ่มชนชั้นกลางที่มีมากกว่า การจัดสินค้าจะมีป้ายบอกลดราคาขนาดใหญ่ ขายสินค้าประเภทคุณภาพดีในราคาที่สามารถจับจ่ายได้ (Premium Mass) การทำเช่นนี้เป็นการรักษาสถานะของชนชั้นกลางที่ต้องการเลียนแบบการบริโภคแบบชนชั้นสูงแต่ไม่มีทุนทางเศรษฐกิจ การบริโภคของผู้คนในสังคมเมืองสมัยใหม่นี้ มีลักษณะเป็นการใช้เวลาว่างที่นอกเหนือจากเวลางานหรือเวลาเรียนที่คนในสังคมเมืองสูญเสียไปให้กลับมามีชีวิตและสร้างตัวตนให้กับผู้บริโภคอีกครั้ง

นอกจากพื้นที่สาธารณะที่สามารถนิยามตัวตนของผู้ใช้พื้นที่ และแสดงถึงสถานะทางชนชั้นของผู้บริโภคในสังคมสมัยใหม่แล้ว พื้นที่อยู่อาศัย (Domestic) ในระดับปัจเจกยังแสดงออกถึงตัวตนและสถานะชนชั้นทางสังคมได้เช่นกัน โดยชนชั้นสูงและชนชั้นกลางแสดงออกถึงสถานะและรสนิยมที่ถูกกำหนดด้วยราคาของสิ่งของตกแต่งบ้าน นอกจากนั้นยังนิยมจัดพื้นที่ภายในบ้านให้มีพื้นที่การพบปะสังสรรค์เพื่อความบันเทิงใจอีกด้วย (Karnchanaporn, 2014) ของสะสมภายในบ้านเป็นตัวแทนของความปรารถนาและความสุขที่เกิดจากการทำให้บ้านแสดงถึงตัวตนและสถานะของเจ้าของบ้าน

บทสรุป

จากการใช้ทั้งพื้นที่สาธารณะในระดับสังคมหรือพื้นที่อยู่อาศัยในระดับปัจเจกในสังคมเมืองสมัยใหม่นี้ เห็นได้ว่าในยุคแห่งการสร้างความหมายหรือนิยามตัวตนผ่านพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่อยู่อาศัย กลุ่มคนที่บริโภคสิ่งของหรือพื้นที่เพื่อสร้างความหมายหรือนิยามตัวตนเหล่านี้ได้ต้องมีคุณสมบัติ 2 สิ่งที่ต้องมีเหลือใช้จากสิ่งจำเป็นในชีวิตแล้ว คือ “เงิน” และ “เวลา” ผู้บริโภคจำเป็นต้องมีเวลารว่างจากการทำงานหรือการเรียนเพื่อใช้ชีวิตตามที่ตนปรารถนา ขณะที่การใช้ชีวิต ที่ว่านี้ก็จำเป็นต้องใช้เงินเพื่อแลกกับสิ่งที่ตนปรารถนาเหล่านั้น จะเห็นได้จากผลการศึกษาและทฤษฎีข้างต้นนั้นมุ่งอธิบายการนิยามตัวตนทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่อยู่อาศัย เฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเท่านั้น ซึ่งเป็นที่แน่ชัดว่ากลุ่มชนชั้นล่างหรือกลุ่มคนรายได้น้อยนี้มีข้อจำกัดทั้งด้านเงินและเวลาแต่ก็ยังไม่สามารถสรุปได้ในขณะนี้ว่ากลุ่มคนรายได้น้อยนั้นจะไม่มีรูปแบบการนิยามตัวตนหรือการสร้างความหมายจากพื้นที่หรือสิ่งของที่ใช้ได้ ซึ่งถือเป็นแนวทางที่น่าสนใจศึกษาเช่นเดียวกับการศึกษาความหมายจากการใช้พื้นที่ของคนชนชั้นสูงและคนชนชั้นกลาง

การใช้พื้นที่นิยามตัวตนเพื่อรักษาหรือแสดงสถานะชนชั้นทางสังคมเมืองสมัยใหม่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบสถานะทางสังคมผ่านการบริโภคสิ่งต่าง ๆ ตลอดเวลา ทำให้กลุ่มคนรายได้น้อยกลายเป็นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในการเข้าถึงการบริโภคสิ่งต่าง ๆ ที่ทัดเทียมหรือใกล้เคียงกับกลุ่มคนชนชั้นอื่น ๆ และความไม่เสมอภาคที่แสดงให้เห็นเหล่านี้ไปกระทบต่อคุณค่าความเป็นมนุษย์ของกลุ่มคนรายได้น้อย ดังที่ ริชาร์ด วิลกินสัน กล่าวไว้ว่า “การเป็นมนุษย์หมายถึงการมีความอ่อนไหวต่อการถูกมองว่าต่ำต้อยสูงมาก ความอ่อนไหวต่ออารมณ์แบบนี้ทำให้ง่ายที่จะเข้าใจผลกระทบของสถานะทางสังคมสูงและต่ำต่อความมั่นใจในตัวเอง” (Wilkinson, 2012, p. 70) การเปรียบเทียบทางสังคมในด้านต่าง ๆ การศึกษารถยนต์ เสื้อผ้า ความมั่งคั่ง ที่อยู่อาศัยและบริเวณถิ่นที่อยู่ ล้วนแล้วแต่เป็นภัยคุกคามของการถูกสังคมประเมิน สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างเหล่านี้สามารถส่งผลกระทบต่อจิตใจคนได้ สร้างความรู้สึกอับอาย ไร้คุณค่า ไร้ความภูมิใจ เพราะบางและไม่มั่นคงต่อคนกลุ่มหนึ่งในสังคมได้ คนกลุ่มนั้นคือ กลุ่มคนผู้มีรายได้น้อยหรือกลุ่มคนระดับล่างในสังคม ที่ได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม

ดังนั้นการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างกับผลกระทบต่อตัวตนและคุณค่าของมนุษย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันที่มีปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดรูปแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่แตกต่างกันไปนั้นเป็นสิ่งสำคัญ การเรียนรู้ทำความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวนี้ เพื่อประโยชน์ด้านความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมและจะก่อให้เกิดคุณภาพสังคมที่ดีในด้านต่าง ๆ ตามมา

เอกสารอ้างอิง

- Abhakaro, S. & Intonsuwan, K. (2010). *Sustainable Community Happiness Indicators* [In Thai: ตัวชี้วัดความสุข: กลยุทธ์การสร้างและการใช้เพื่อชุมชนเป็นสุข]. Bangkok: Learning Institute for Community Happiness.
- Achavanuntakul, S. (2011). *A Little Book of Inequality* [In Thai: ความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา]. Bangkok: Pen Thai. Retrieved October 12, 2015, from <https://www.goodreads.com/ebooks/download/20655687>
- Carter, I. (2013). Basic Equality and the Site of Egalitarian Justice. *Economics and Philosophy*, 29(1), 21 – 41.
- Downs, T., Ross, L., Patton, S., Rulnick, S., Sinha, D., Mucciarone, D., ... Goble, R. (2009). Complexities of holistic community-based participatory research for a low income, multi-ethnic population exposed to multiple built-environment stressors in Worcester, Massachusetts. *Environmental Research*, 109, 1028 – 1040.
- Kaewlai, P. (2002). Shopping Center/Shopping Mall: Architecture of the Spectacle, Abstract Machine and Urbanism in the 21st Century [In Thai: ศูนย์การค้า: สถาปัตยกรรมเพื่อความตื่นตาตื่นใจ จักรกลเชิงนามธรรม กับวิถีชีวิตเมืองในศตวรรษที่ 21]. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 1, 157 – 177.
- Karnchanaporn, N. (2014). Rehearsing the Meanings of Domesticity [In Thai: ทำความเข้าใจ 'พื้นที่และวิถีของการอยู่อาศัย']. In S. Suwatcharapinun (Eds.), *Towards Architectural Theories: Public Social Space* (pp. 167 – 182). Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Kawachi, I. & Berkman, L.F. (2001). Social Ties and Mental Health. *Journal of Urban Health*, 78, 458 – 467.
- Liff, S. & Wajcman, J. (2007). 'Sameness' and 'Difference' Revisited: Which Way Forward for Equal Opportunity Initiatives? *Journal of Management Studies*, 33, 79 – 94.
- McClure, W. & Bartuska, T. (2007). *The Built Environment: A Collaborative Inquiry into Design and Planning*. (2nd ed.). New Jersey: Wiley.
- Panyarachun, A. (2010). Thailand Reformation Guidelines [In Thai: แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย]. *Proceeding of Inequality Reducing and Economic Opportunities Creating*. Bangkok: Organized by Bangkok Convention Center.
- Phongphaichit, P. (2011). *Inequality and Injustice in Access to Resources and Basic Services in Thailand* [In Thai: ภาพรวมของความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการพื้นฐานของประเทศไทย]. Bangkok: Chulalongkorn University. Retrieved October 12, 2015, from http://www.cca.chula.ac.th/lecture_series/images/stories/pdf/inequality-injustice01.pdf
- Sallis, J. F., Slymen, D. J., Conway, T. L., Frank, L. D., Saelens, B. E., Cain, K., & Chapman, J. E. (2011). Income disparities in perceived neighborhood built and social environment attributes. *Health & Place*, 17, 1274 – 1283.

- Tantuvanit, N. (2014). Urban and Modernity: Theoretical Approaches [In Thai: แนวการวิเคราะห์สังคมเมืองกับความเป็นสมัยใหม่]. *Journal of the Thai Khadi Research Institute*. 11, 1 – 35
- Teungfung, R. & Choiejit, R. (2015). Socio-Economic Security and Happiness of Bangkok Residents [In Thai: ความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมกับความสุขของประชากร ในเขตกรุงเทพมหานคร]. *Journal of Social Development*, 17, 111 – 133.
- Valipodom, V. (2011). *Gross National Happiness of Bhutan People and Gross National Suffering of Thai People* [In Thai: ความสุขประชาชาติของคนภูฏานกับความทุกข์ประชาชาติของคนไทย]. Retrieved November 3, 2015, from <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=262>
- Warburton, N. (2013). *A Little History of Philosophy* [In Thai: ประวัติศาสตร์ปรัชญา ฉบับกะทัดรัด] (Y. Prabda & R. Chaipiyaporn, Trans.). Bangkok: Typhoonbooks.
- Wilkinson, R. (2012). *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone* [In Thai: ความ(ไม่)เท่าเทียม] (S. Achavanuntakul, Trans.). Bangkok: Openworlds.